

Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης

Τόμ. 2015, Αρ. 2 (2015)

Λειτουργίες νόησης και λόγου στη συμπεριφορά, στην εκπαίδευση και στην ειδική αγωγή: Πρακτικά 5ου Συνεδρίου

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ Π.Τ.Δ.Ε.
ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΨΥΧΟΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

5^ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ 19-21 Ιουνίου 2015

Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Πολιτισμού, Παιδείας και
Θρησκευμάτων

« Λειτουργίες νόησης και λόγου στη συμπεριφορά,
στην εκπαίδευση και στην ειδική αγωγή »

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2016

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Παπαδάτος Γιάννης
Πολύτρονσπεύλου Σταυρούλα
Μπασιτέα Αγγελική

ISSN: 2529-1157

ΑΘΗΝΑ

Ολιστική Προσέγγιση των κειμένων Νεοελληνικής
Λογοτεχνίας: Ηεφαρμογή του μοντέλου του
Perkins στη διδασκαλία του ποιητικού λόγου

Σοφία Σκλειδα

doi: [10.12681/edusc.375](https://doi.org/10.12681/edusc.375)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Σκλειδα Σ. (2016). Ολιστική Προσέγγιση των κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας: Ηεφαρμογή του μοντέλου του Perkins στη διδασκαλία του ποιητικού λόγου. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, 2015(2), 1307-1322. <https://doi.org/10.12681/edusc.375>

Ολιστική Προσέγγιση των κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας: Εφαρμογή του μοντέλου του Perkins στη διδασκαλία του ποιητικού λόγου

Σκλείδα Σοφία

Φιλολόγος, ΜΑ, Διδάκτωρ Συγκριτικής Παιδαγωγικής του Πανεπιστημίου Αθηνών
sofiaskleida70@gmail.com

Περίληψη

Η μελέτη αυτή επιχειρεί με βάση τα νέα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (Α.Π.Σ.), το νέο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.) και τα νέα σχολικά εγχειρίδια όλων των μαθημάτων, την παρουσίαση βασικών θεμάτων Διδακτικής Προσέγγισης, όπως την εφαρμογή του μοντέλου του Perkins στη διδασκαλία του ποιητικού λόγου και το συνδυασμό διαφόρων διδακτικών αντικειμένων για την ολοκληρωμένη και αποτελεσματική διδασκαλία των Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας στο γυμνάσιο. Γίνεται η παρουσίαση ενός ενδεικτικού σχεδίου μαθήματος και εφαρμογής της ολιστικής προσέγγισης του ποιητικού λόγου με βάση τη θεωρία και το μοντέλο του Perkins στην Γ' Γυμνασίου. Απώτερος σκοπός είναι επίσης η άμεση νοηματική συσχέτιση της διδασκαλίας του επιλεγέντος ποιήματος με τα διδακτικά αντικείμενα της Θεολογίας, Βιολογίας, Φυσικής και της Κοινωνικής και πολιτικής Αγωγής, που διδάσκονται στην ίδια τάξη και παρουσιάζουν σύγκλιση ως προς το κοινό σημείο αναφοράς τους (οριζόντια διάταξη της ύλης).

Λέξεις Κλειδιά: Ολιστική Προσέγγιση Διδασκαλίας, Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Ποιητικός λόγος, Διαθεματικότητα, Μοντέλο Perkins.

Abstract

This study, based on the new Curricula, the new Interdisciplinary Unified Framework Curriculum and the new textbooks for all subjects, it aims to present some important issues of Teaching Approach as the application of the model of Perkins in the teaching of poetry and to combine various teaching subject to obtain an effective teaching of Modern Greek Literary Texts in high school. The presentation is an indicative plan of a course and implementation of the holistic approach of poetry based on theory and model of Perkins in the Third class of Gymnasium. The ultimate goal is also the immediate conceptual association of teaching the chosen poem teaching to the subjects of Theology, Biology, Physics and Social Policy and Education, taught in the same class and have convergence in their common reference point (horizontal arrangement of matter).

Keywords: Holistic Approach Teaching, Texts of Modern Greek Literature, Poetry, Interdisciplinary, Model Perkins

Εισαγωγή

Η διδακτική των Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας αποτελεί πρόκληση για το σύγχρονο εκπαιδευτικό, καθώς τα δεδομένα της διδακτικής πράξης και της παιδαγωγικής τροποποιούνται διαρκώς και ο διδάσκων θα πρέπει να προσαρμόζεται και να προσαρμόζει ταυτόχρονα τους διδακτικούς σχεδιασμούς του στις εκάστοτε διδακτικές απαιτήσεις. Στη σκοποθεσία της διδασκαλίας του μαθήματος αναφέρεται

ότι *Βασικός σκοπός* της διδασκαλίας της λογοτεχνίας είναι «η κριτική αγωγή στο πολιτισμό». Με τη φράση αυτή επιδιώκουμε να τονίσουμε πως αφετηρία μας είναι το παρόν, τα προβλήματα και τα χαρακτηριστικά του σύγχρονου, περίπλοκου και δυσνόητου κόσμου. Να αναδείξουμε τη λογοτεχνία ως ένα σύνθετο πολιτισμικό φαινόμενο το οποίο χαρακτηρίζεται από την ιστορικότητα του συγγραφέα, του κειμένου αλλά και των αναγνωστών του, εκπαιδευτικών και μαθητικού κοινού. (βλ. ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ Νεοελληνικής Λογοτεχνίας για το Γυμνάσιο, ΦΕΚ304β/2003. http://www.pschools.gr/download/programs/depps/4deppsaps_Logotexnias_Gymnasiou.pdf).

Μεθοδολογία- Ολιστική Προσέγγιση του Ποιητικού λόγου

Τις τελευταίες δεκαετίες αναπτύσσεται έντονα μια μορφή εκπαίδευσης η οποία βασίζεται στην δημιουργική αξιοποίηση των τεχνών για μαθησιακούς σκοπούς. Ειδικότερα, η εκπαίδευση μέσα από τις τέχνες συνίσταται στο ότι, ενώ μελετάται ένα μαθησιακό αντικείμενο, παρεμβάλλεται η ανάλυση διαφόρων μορφών τέχνης το περιεχόμενο των οποίων σχετίζεται με αυτό. Τα νοήματα των έργων αποκαλύπτονται και έπειτα αξιοποιούνται ως κίνητρα προκειμένου να γίνει μια περισσότερο εμπλουτισμένη και ανοιχτή σε ερμηνείες προσέγγιση των θεμάτων. Με αυτόν τον τρόπο καλλιεργείται πολύπλευρα η δημιουργική και κριτική σκέψη στους μαθητές και ενεργοποιείται ο στοχασμός τους. Με αυτή την έννοια θα μπορούσαμε να πούμε ότι η κριτική σκέψη αποτελεί μια ενδιαφέρουσα και πολύπλοκη διεργασία του νου (Ματσαγγούρας 2007: 75). Η προσέγγιση έργων τέχνης με βάση την άποψη του Perkins γίνεται έτσι ώστε ο παρατηρητής να μπορεί να διακρίνει τις βασικές δράσεις που ενεργοποιούν τη στοχαστική διάθεση, τις πιθανές ερωτήσεις που μπορεί να την προκαλέσουν, καθώς και τις διδακτικές ενέργειες που χρειάζεται να κάνει προκειμένου να προκαλέσει το στοχασμό. Οι τρεις αυτές συνιστώσες (δράσεις-ερωτήσεις-διδακτικές ενέργειες) δομούν μια μεθοδολογία για στοχαστική ενεργοποίηση, η οποία μπορεί να ακολουθηθεί για την προσέγγιση οποιουδήποτε έργου τέχνης με τις ανάλογες κάθε φορά προσαρμογές. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Perkins δεν ενδιαφέρεται τόσο για τις διδακτικές ενέργειες, αλλά επικεντρώνει στις δράσεις που προκαλούν τη στοχαστική διάθεση και φυσικά στις πιθανές ερωτήσεις-προβληματισμούς που εγείρει ο παρατηρητής- μελετητής ενός έργου τέχνης. Είναι σημαντικό ότι ο Perkins δεν χαρακτηρίζει αυτή την προσέγγιση ως μοντέλο. Άλλες φορές την ονομάζει στρατηγική, άλλες αναφέρεται σε αυτή με την έννοια της διεργασίας. Παράλληλα, ξεχωρίζει τέσσερις διακριτές φάσεις, τις οποίες θεωρεί ότι ο παρατηρητής πρέπει να ακολουθήσει διαδοχικά, αλλά για καθεμιά αφήνει περιθώρια ελευθερίας ως προς τον τρόπο εφαρμογής τους (Κόκκος et al 2011: 11, 46. Μέγα 2002. Κόκκος & Μέγα 2007).

Διδακτικός Σχεδιασμός - Σχέδιο μαθήματος στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας της Γ΄ Γυμνασίου- Ερμηνευτική και σημασιολογική προσέγγιση του ποιήματος *Τριαντάφυλλα στο παράθυρο του Α. Εμπειρικού*

Ο γενικός σκοπός της διδασκαλίας του μαθήματος της λογοτεχνίας σύμφωνα με το διαθεματικό ενιαίο πλαίσιο σπουδών στο Γυμνάσιο είναι η ενδυνάμωση της μορφωτικής επάρκειας, της επικοινωνιακής ικανότητας και της συναισθηματικής ανάπτυξης των μαθητών μέσα από την ανάγνωση, κατανόηση και ερμηνεία αξιόλογων έργων σημαντικών ελλήνων και ξένων λογοτεχνών. Επιπλέον, η ανάγνωση και η ερμηνευτική προσέγγιση των λογοτεχνικών έργων διεγείρει τη βιωματική συμμετοχή των μαθητών, καλλιεργεί μια σταθερή σχέση με τη λογοτεχνία και την ανάγνωση, ευαισθητοποιεί, εμπλουτίζει την εμπειρία, αναπτύσσει τη

φαντασία, καλλιεργεί τη γλώσσα και αφυπνίζει καλλιτεχνικές δεξιότητες. Με αυτή την προοπτική αναδεικνύεται η αξία της λογοτεχνίας ως μορφωτικού αγαθού στο πλαίσιο της ανθρωπιστικής παιδείας και της δημοκρατικής εκπαίδευσης, καθώς και η συμβολή της στην ισοτιμία των ανθρώπων και των πολιτισμών και στην προβολή της ιδιαίτερης φυσιογνωμίας του ελληνικού λόγου και πολιτισμού(http://www.pischools.gr/download/programs/depps/4deppsaps_Logotexni_as_Gymnasiou.pdf). Ταυτόχρονα οι μαθητές προετοιμάζονται για την ομαλή μετάβασή τους στο Λύκειο, όπου εκεί πλέον θα έρθουν σε άμεση επαφή με κείμενα που απαιτούν υψηλού επιπέδου πνευματικές ικανότητες αλλά και υψηλό επίπεδο οικείωσης διδακτικών στόχων από τους μαθητές βάσει και της γνωστής ταξινόμησης του Bloom. Αυτή περιλαμβάνει τον γνωστικό τομέα, τον συναισθηματικό και τον ψυχοκινητικό. Η χρησιμότητα του συγκεκριμένου συστήματος κατάταξης, έγκειται πιθανόν στη μεγαλύτερη ακρίβεια με την οποία οι στόχοι πρέπει να διατυπώνονται, στην αυξημένη δυνατότητα μετάδοσης των στόχων και στην έκταση όπου τα αξιολογικά κριτήρια θα είναι στη διάθεση μας για την εκτίμηση της προόδου των σπουδαστών σχετικά με τους στόχους (Bloom 1956. Bloom & Krathwohl, 1986. Bloom & Krathwohl 1991. Πανέρης 1988: 254-258).

Διδακτικός Σχεδιασμός

Ο εκπαιδευτικός κατά τον προγραμματισμό της διδασκαλίας του θα πρέπει να λάβει υπόψη του το αντιληπτικό επίπεδο των παιδιών της τάξης του, τις κλίσεις τους, τα ιδιαίτερα ενδιαφέροντά τους, τις προτιμήσεις τους και κυρίως τις περιπτώσεις μαθητών με ιδιαίτερες αδυναμίες ή δυσκολίες. Επίσης, καλό θα είναι το επιλεγέν ποίημα προς διδασκαλία να το προεκτείνουμε και να το συσχετίζουμε με τη σύγχρονη ζωή, όπου αυτό είναι δυνατό, γιατί έτσι οι μαθητές είναι σε θέση να προσεγγίσουν περισσότερο βιωματικά τα βασικά νοήματα, αλλά και να αποκτήσουν συνείδηση του δικού τους πολιτισμού, των πόθων και των ονείρων, των προβλημάτων και των γενικότερων δυσκολιών που αντιμετωπίζουν οι άνθρωποι. Η μέθοδος που προτείνεται στο συγκεκριμένο σχέδιο μαθήματος είναι η Ολιστική Προσέγγιση του Perkins και η πορεία που θα ακολουθήσουμε η Αναλυτική- Συνθετική. Η μορφή της διδασκαλίας είναι ο κατευθυνόμενος διάλογος, η σιωπηρή (διερευνητική) ατομική ή ομαδοσυνεργατική εργασία και η συζήτηση δασκάλου- μαθητών και μαθητών μεταξύ τους συνεργατικά. Με αυτόν τον τρόπο τα στάδια ανάλυσης και ολοκλήρωσης της διδασκαλίας έχουν τη μορφή Όλο- Μέρη- Όλο και συμφωνούν με τις σύγχρονες αρχές της Μορφολογικής ψυχολογίας για τη συνολική θέαση των γνωστικών αντικειμένων.

Τέλος, τα βασικά στάδια της προτεινόμενης πορείας διδασκαλίας είναι η αφόρμηση, η ανάλυση και η σύνθεση.

Μέσα και υλικά

- ✓ Σχολικό βιβλίο, Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Γ΄ Γυμνασίου, ΟΕΔΒ
- ✓ Παράλληλα σχολικά εγχειρίδια των διδακτικών αντικειμένων της Γ΄ Γυμνασίου (Θεολογίας, Βιολογίας, Φυσικής και της Κοινωνικής και πολιτικής Αγωγής)
- ✓ Ηλεκτρονικός υπολογιστής, διαδίκτυο
- ✓ Οπτικό υλικό, CD, λογισμικά
- ✓ Φύλλα εργασίας

Στόχοι

- ✓ Να κατανοήσουν οι μαθητές τις αξίες που περιέχονται στο συγκεκριμένο ποίημα και να τις βιώσουν.
- ✓ Να μπορούν να αναγνωρίσουν ότι πολλές από αυτές τις αξίες τις κληροδότησαν οι αρχαίοι στον σύγχρονο κόσμο.
- ✓ Να αντιληφτούν την αδιάσπαστη ιστορική συνέχεια του ελληνικού πνεύματος.
- ✓ Να μελετήσουν τη διακειμενικότητα και τη διαθεματικότητα στη διδασκαλία της ποίησης, με τη συνδυαστική χρήση κοινών θεματικών αξόνων και άλλων γνωστικών αντικειμένων.
- ✓ Να εκτιμήσουν αισθητικά, όσο αυτό είναι δυνατόν, την ποιητική τέχνη Α. Εμπειρικού.
- ✓ Να κατανοήσουν και να βιώσουν την αλληλεξάρτηση ανάμεσα στις διάφορες μορφές τέχνης και τους κοινούς νοηματικούς άξονες προβληματισμού και έμπνευσης.

Αναλυτική Πορεία Διδασκαλίας

Για την προτεινόμενη διδακτική προσέγγιση θα μπορούσαν να διατεθούν 3-4 διδακτικές ώρες. Ο καθηγητής συνδέει τους μαθητές με την ενότητα που θα διδαχτεί προσκαλώντας τους να ανακαλέσουν στη μνήμη τους εμπειρίες και γνώσεις (σύντομη αναφορά στα προηγούμενα με ερωτήσεις). Ησύνδεση μπορεί να γίνει με ανάκληση των γνωστών ως τώρα στοιχείων για την εποχή που ανήκειτο επιλεγέν ποίημα (νεότερη λογοτεχνία- η λογοτεχνία από το 1922 ως το 1945)και τα χαρακτηριστικά της.Μετά τις όποιες απαντήσεις των μαθητών (ορισμένες από τις υποθέσεις των παιδιών θα μπορούσαν να γραφτούν και στον πίνακα), ο καθηγητής προχωρεί στην ανάγνωση του κειμένου.Η ανάγνωση καλό θα είναι να γίνεται «μετ' ήθους» από το διδάσκοντα. Στη συνέχεια γίνεται σιωπηρή ανάγνωση από τους ίδιους τους μαθητές(λειτουργικός χρόνος- οι μαθητές καλούνται να υπογραμμίσουν τα πρόσωπα του κειμένου ,να επισημάνουν φράσεις- λέξεις με σημασία για το νόημά του ή που να τους προξένησαν κάποια συναισθήματα) και κατόπιν γίνεται δημιουργική αναδιήγησή του από τους ίδιους.Επισήμανση και αναγραφή στον πίνακα του τόπου και του χρόνου των διαδραματιζομένων καθώς και των προσώπων που συμμετέχουν στη δράση.Προσδιορισμός των νοηματικών ενοτήτων και των επιμέρους θεματικών πυρήνων του κειμένου με τη δημιουργική συνεργασία δασκάλου και μαθητών. Καταγραφή των θεματικών κέντρων στον πίνακα(δίπλα σε κάθε θεματικό κέντρο σημειώνονται οι λέξεις κλειδιά).

Θεματικά κέντρα του ποιήματος

- Προσδιορισμός του βασικού σκοπού της ζωής του ανθρώπου.
- Η αγάπη ως διαχρονική αξία της ανθρώπινης ύπαρξης και ύψιστο προορισμό της ζωής.
- Απόρριψη της ευτέλειας και της μικρότητας ως στοιχεία αποπροσανατολισμού.
- Ο εμπλουτισμός της ύπαρξής μας με γνώσεις και εμπειρίες.
- Η εκτίμηση της υλικής υπόστασης της ανθρώπινης ύπαρξης.

Είναι σημαντικό να αναφέρουμε το γεγονός ότι η άσκηση των μαθητών στην προφορική διατύπωση των σκέψεών τους είναι πολύ βασική. Θα πρέπει να γίνεται με απόλυτη σαφήνεια και συντομία, να στηρίζεται στον πολιτισμένο διάλογο και να ενισχύεται με κάθε τρόπο από τους δασκάλους.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ

Το κείμενο προέρχεται από τη συλλογή Υψικάμινος, με την έκδοση της οποίας, το 1935, ο Α. Εμπειρικός εισήγαγε τον υπερρεαλισμό στην Ελλάδα. Αναφέρεται στην αγάπη ως διαχρονική αξία της ανθρώπινης ύπαρξης και ύψιστο προορισμό της ζωής.

ΟΛΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΠΟΙΗΤΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΤΟΥ PERKINS

ΠΡΩΤΗ ΦΑΣΗ: ΧΡΟΝΟΣ ΓΙΑ ΠΟΛΛΑΠΛΗ ΑΙΣΘΗΤΟΠΟΙΗΣΗ

Βασικές δράσεις	Παρατηρήσεις εστιασμένες στο ποίημα	Διδακτικές ενέργειες του εκπαιδευτικού
1. Αυθόρμητη παρατήρηση	<p>Σκοπός της ζωής μας δεν είναι η χαμέρπεια*. Υπάρχουν απειράκις ωραιότερα πράγματα και απ' αυτήν την αγαλματώδη παρουσία του περασμένου έπους. Σκοπός της ζωής μας είναι η αγάπη. Σκοπός της ζωής μας είναι η ατελεύτητη μάζα* μας. Σκοπός της ζωής μας είναι η λυσιτελής* παραδοχή της ζωής μας και της καθεμιάς ευχής εν παντίτω εις πάσαν στιγμήν εις κάθε ένθερμοναυαμόχλευσιν * των υπαρχόντων. Σκοπός της ζωής μας είναι το σεσημασμένον δέρας* της υπάρξεώς μας.</p> <p>χαμέρπεια: ευτέλεια, μικροί και ασήμαντοι στόχοι (όπως τα ερπετά χάμω στη γη) *ατελεύτητη μάζα: αιώνια ύλη *λυσιτελής: ωφέλιμη, χρήσιμη *αναμόχλευσις: ανακίνηση *σεσημασμένον δέρας: δέρμα που φέρει επάνων του</p>	<ul style="list-style-type: none"> Οι μαθητές ακούν το μελοποιημένο ποίημα του Α. Εμπειρικού. Μουσική: Fruto 5 (Συνθέτης)

	<p>αποτυπώματα</p> <p><i>A. Εμπειρικός, Υψικάμινος, Άγρα</i></p>	
<p>2. Έκφραση των πρώτων παρατηρήσεων</p>	<p><i>Κάποιος μιλάει για κάποιον σκοπό. Ίσως για το ποιος θα πρέπει να είναι ο σκοπός της ζωής μας. Ή μάλλον οι σκοποί της ζωής μας.</i></p> <p><i>Τα ωραία πράγματα που θα πρέπει να επιδιώκουμε και τι πρέπει να αποφεύγουμε.</i></p> <p><i>Επίσης, γίνεται λόγος για την αγάπη και την ύπαρξή μας.</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ο εκπαιδευτικός προτρέπει να γραφούν σε μικρές λεζάντες οι πρώτες παρατηρήσεις
<p>3. Έκφραση των πρώτων ερωτημάτων</p>	<p><i>Τι θα πρέπει να αποφεύγει ο άνθρωπος στη ζωή του;</i></p> <p><i>Τι ορίζεται ως σκοπός της ζωής μας και γιατί;</i></p> <p><i>Ποιοι είναι οι σημαντικοί σκοποί και στόχοι στη ζωή μας;</i></p> <p><i>Ποιος είναι ο πιο ευγενής σκοπός που θα πρέπει να επιδιώκει ο άνθρωπος;</i></p> <p><i>Τι σημαίνει «απ' αυτήν την αγαλματώδη παρουσία του περασμένου έπους;»</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Προτρέπει να ανακοινωθούν αυθόρμητα οι πρώτες ερωτήσεις, τις οποίες καταγράφει με μορφή καταγισμού ιδεών στον πίνακα.
<p>4. Ενεργοποίηση της πολλαπλής νοημοσύνης</p>	<p><i>Σκοπός της ζωής μας είναι η αγάπη.</i></p> <p><i>Σκοπός της ζωής μας είναι η ατελεύτητη μάζα μας.</i></p> <p><i>Σκοπός της ζωής</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ο εκπαιδευτικός επιλέγει έργα τέχνης που να σχετίζονται με την αγάπη, την ύπαρξη και την υλική υπόσταση της ζωής(Πηγή: Εθνική Πινακοθήκη

	<p>μας είναι η λυσιτελής παραδοχή της ζωής μας.</p> <p>Σκοπός της ζωής μας είναι το σεσημασμένον δέρας της υπάρξεώς μας.</p>	<p>:http://www.nationalgallery.gr) και τα δείχνει με τη χρήση του προβολέα διαφανειών στους μαθητές. Οι μαθητές παρατηρούν καλά τα έργα, χωρίς να τους έχουν δοθεί επιπλέον πληροφορίες.</p>
<p>5.Εντοπισμός του κεντρικού ερωτήματος</p>	<p>Ποιοι βασικοί σκοποί της ανθρώπινης υπάρξης αναλύονται στο ποίημα;</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ο εκπαιδευτικός προτρέπει τους μαθητές να εντοπίσουν στα προβαλλόμενα έργα τέχνης βασικούς θεματικούς άξονες που αναλύονται στο ποίημα. <p>Εκπαιδευτική τεχνική: Υπογράμμιση των κεντρικών ερωτημάτων από τον προηγούμενο καταγισμό.</p>

ΔΕΥΤΕΡΗ ΦΑΣΗ: ΑΝΟΙΚΤΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΩΔΗΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ

Βασικές δράσεις	Παρατηρήσεις εστιασμένες στο ποίημα	Διδακτικές ενέργειες του εκπαιδευτικού
<p>1.Διέγερση της προσοχής</p>	<p><i>Αγάπη- ύπαρξη- υλική υπόσταση: βασικοί θεματικοί άξονες του ποιήματος σε σχέση με τους βασικούς σκοπούς της ζωής του ατόμου.</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ο εκπαιδευτικός καλεί τους μαθητές να γράψουν ή να αναφέρουν προφορικά,μαντεύοντας τους βασικούς θεματικούς άξονες των προβαλλόμενων έργων . • Η βασική ερώτηση είναι: «ποια θέματα προβάλλονται στα έργα που σχετίζονται άμεσα με τους νοηματικούς άξονες του ποιήματος;». <p>Εκπαιδευτική τεχνική: Ατομική εργασία. Η απόψεις γράφονται σε μικρά χαρτάκια.</p>

<p>2. Αναζήτηση εκπλήξεων</p>	<p><i>Πώς ερμηνεύετε τις φράσεις:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ <i>Ατελείωτη μάζα μας,</i> ❖ <i>Λυσιτελής παραδοχή της ζωής μας,</i> ❖ <i>Σκοπός της ζωής μας είναι το σεσημασμένον δέρμα της υπέρξεώς μας.</i> ❖ <i>“Απ’ αυτήν την αγαλματώδη παρουσία του περασμένου έπους”</i> 	<ul style="list-style-type: none"> • Ο εκπαιδευτικός καλεί τους μαθητές να εντοπίσουν προφορικά ασαφείς και δυσκολονόητες έννοιες ή ιδιαίτερες σχέσεις μεταξύ των εννοιών. Εκπαιδευτική τεχνική: Ο εκπαιδευτικός καταγράφει τις εκπλήξεις στον πίνακα.
<p>3.Αναζήτηση συμβόλων νοημάτων και</p>	<p><i>Αγαλματώδη παρουσία του περασμένου έπους.</i></p> <p><i>Ατελείωτη μάζα.</i></p> <p><i>Λυσιτελής παραδοχή της ζωής μας.</i></p> <p><i>Ένθερμοναυαμόχλευσιν των υπαρχόντων.</i></p> <p><i>Το σεσημασμένον δέρμα της υπέρξεώς μας.</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ο εκπαιδευτικός ρωτά τους μαθητές που μπορεί να αναφέρονται οι συγκεκριμένες φράσεις καθώς και το ποια θα μπορούσε να είναι η νοηματική απόδοση των βασικών στοιχείων αναφοράς τους. Εκπαιδευτική τεχνική: Εργασία σε ομάδες. Κάθε ομάδα, αφού καταγράφει τους βασικούς συμβολισμούς σε μικρά χαρτιά, τους ανακοινώνει στην ολομέλεια.
<p>4.Αλλαγή κλίμακας παρατήρησης</p>		<ul style="list-style-type: none"> • Ο εκπαιδευτικός καλεί τους μαθητές να κυκλώσουν μια συγκεκριμένη φράση ή στίχο και να τη ζωγραφίσουν. Με τον τρόπο αυτό οι μαθητές εστιάζουν σε

		<p>συγκεκριμένες πτυχές του ποιήματος. Στη συνέχεια, με αφορμή τη ζωγραφιά τους, συζητούν με τους συμμαθητές τους τι ακριβώς ζωγράρισαν.</p> <p>Εκπαιδευτική τεχνική: Ατομική εργασία για την παραγωγή του εικαστικού έργου και εργασία σε ομάδα για ανταλλαγή απόψεων μετά την ολοκλήρωση του έργου.</p>
5.Χωροχρονική τοποθέτηση		<ul style="list-style-type: none"> Γνωστική επέκταση: Ο εκπαιδευτικός παρουσιάζει την ποιητική συλλογή του Α.Εμπειρικού (<i>Υψικάμινος</i>) στην οποία περιέχεται το ποίημα.

ΤΡΙΤΗ ΦΑΣΗ: ΞΕΚΑΘΑΡΗ, ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΚΑΙ ΒΑΘΙΑ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ

Βασικές δράσεις	Παρατηρήσεις σχετικές με το ποίημα	Διδακτικές ενέργειες του εκπαιδευτικού
1.Επαναφορά στις εκπλήξεις και προσπάθεια ερμηνείας τους	<p><i>Τι θα πρέπει να αποφεύγει ο άνθρωπος στη ζωή του;</i></p> <p><i>Τι ορίζεται ως σκοπός της ζωής μας και γιατί;</i></p> <p><i>Πώς συνδέεται «η ατελεύτητη μάζα μας» με την υλική υπόστασή μας;</i></p> <p><i>Τι σημαίνει η «λυσιτελής παραδοχή της ζωής μας;» την ύπαρξή μας;</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> Ο εκπαιδευτικός εστιάζει σε αυτό που του προκάλεσε έκπληξη και προτρέπει τους μαθητές να δώσουν απαντήσεις. Εκπαιδευτική τεχνική: Η εργασία αναπτύσσεται προφορικά σε επίπεδο ολομέλειας.

	<p>Με ποιον τρόπο μπορούμε να εμπλουτίσουμε τη ζωή μας θετικά και δημιουργικά;</p> <p>Πώς τα βασικά κίνητρα ζωής του ατόμου και οι ευγενείς επιδιώξεις τους εκφράζονται σε άλλες μορφές τέχνης (οι μαθητές έχουν ως σημείο αναφοράς τα έργα τέχνης που τους είχε δείξει ο καθηγητής σε προηγούμενο στάδιο εφαρμογής της μεθόδου);</p> <p>Πώς οι ιδέες και οι αξίες του παρελθόντος επηρεάζουν τη σημερινή ζωή του ατόμου;</p>	
<p>2.Εντοπισμός και προσπάθεια απάντησης των αρχικών ερωτημάτων</p>	<p>Τι θα πρέπει να αποφεύγει ο άνθρωπος στη ζωή του;</p> <p>➤ Την ευτέλεια και τη μικρότητα</p> <p>Τι ορίζεται ως ευγενής και υπέρτατος σκοπός της ζωής μας και γιατί;</p> <p>➤ Πρώτα απ' όλα η Αγάπη, καθώς αποτελεί το μέγιστο αγαθό για τον άνθρωπο: εξευγενίζει την ψυχή, εξυψώνει ηθικά, λυτρώνει, καλύπτει υπαρξιακά κενά, μαθαίνει τον άνθρωπο να συμπονεί, να συγχωρεί, να ζει αρμονικά με τους άλλους...</p> <p>Τι σημαίνει η «λυσιτελής παραδοχή της ζωής μας;»</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Οι μαθητές αναζητούν αυτό που ακόμη δεν έχει απαντηθεί και προσπαθούν να το απαντήσουν με βάση τις παρατηρήσεις και τα μέχρι τώρα στοιχεία. Στην προσπάθειά τους αυτή εκμεταλλεύονται διάφορες πηγές γνώσης : αυτά που άκουσαν από τους συμμαθητές τους, ό,τι οι ίδιοι έγραψαν, ζωγράρισαν, εντόπισαν, είδαν. <p>Εκπαιδευτική τεχνική: Ομαδική συζήτηση. Οι απαντήσεις καταγράφονται σε χαρτιά.</p>

και πώς συνδέεται με την προτεινόμενη ηθική στάση της ζωής μας;

- Το να αντιμετωπίζουμε θετικά τη ζωή μας, να παραδεχτούμε την αξία της και να εκτιμήσουμε τη χρησιμότητά της.

Πώς συνδέεται «η ατελεύτητη μάζα μας» με την υλική υπόστασή μας;

- Η υλική υπόστασή μας, σύμφωνα με τον ποιητή, δεν είναι πεπερασμένη και φθαρτή, αλλά υπάρχει αιώνια.

Τι εννοεί ο ποιητής με την έκφραση

«Το σεσημασμένον δέρας της υπάρξεώς μας;»

- Είναι η ίδια μας η ύπαρξη την οποία πρέπει να εμπλουτίζουμε με γνώσεις και εμπειρίες για να μπορέσουμε να διαμορφώσουμε μια ολοκληρωμένη προσωπικότητα.

Πώς οι ιδέες και οι αξίες του παρελθόντος επηρεάζουν τη σημερινή ζωή του ατόμου;

- Είναι οι παραδοσιακές αξίες, τις οποίες ο άνθρωπος δεν θα πρέπει να δέχεται άκριτα, αλλά να τις

	αξιολογεί και να τις προσαρμόζει στο τώρα.	
3.Διανοητικές αλλαγές	<p>Πού θα μπορούσαν να μας οδηγήσουν η ευτέλεια και η μικρότητα στη ζωή μας;</p> <p>✓ Στην υποβάθμιση της προσωπικότητάς μας, στην έλλειψη αξιοπρέπειας και αυτοσεβασμού, στην ηθική αποδιοργάνωση και μακροπρόθεσμα στο συναισθηματικό μαρασμό.</p> <p>Η «λυσιτελής παραδοχή της ζωής μας;» συνδέεται μόνο με εμάς;</p> <p>✓ Όχι, αλλά η εκτίμηση αυτή πρέπει να βασίζεται στην αγάπη και το σεβασμό πρώτα του ίδιου μας του εαυτού και έπειτα των συνανθρώπων μας. Έτσι η ζωή μας καταξιώνεται ηθικά και αποκτά πραγματικό νόημα.</p> <p>Οι παραδοσιακές αξίες του παρελθόντος θα πρέπει να υιοθετούνται άκριτα;</p> <p>✓ Ορισμένες ιδέες και αξίες του παρελθόντος μπορούν να φωτίσουν το παρόν,</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ο εκπαιδευτικός θέτει ανατρεπτικά ερωτήματα. • Ανάλογα με τις απαντήσεις που θα δοθούν ενδυναμώνεται η αξία της συγκεκριμένης στιγμής, έτσι όπως την περιγράφει ο ποιητής. <p>Εκπαιδευτική τεχνική: Συζήτηση στην ολομέλεια.</p>

	<p>αλλά σύμφωνα με τον ποιητή θα πρέπει να τα άτομα να αυτοπροσδιορίζονται και να αναζητούν «ωραιότερα πράγματα» για να εξελιχθούν.</p> <p>Η αποτύπωση και ο προσδιορισμός των βασικών σκοπών και ηθικών αξιών της ζωής μας γίνεται μόνο από μία μορφή τέχνης;</p> <p>✓ Όχι, όπως φαίνεται όλες σχεδόν οι μορφές τέχνης εκφράζουν τα βασικά κίνητρα δράσης του ατόμου, τις ενορμήσεις του, τα ένστικτά του, τις υπαρξιακές αγωνίες του, τους φόβους του, τους ευγενείς σκοπούς της ζωής του...</p>	
<p>4.Απάντηση του βασικού ερωτήματος και εντοπισμός αποδείξεων</p>	<p><i>-Η αγάπη αποτελεί μέγιστο αγαθό για το άτομο και μπορεί να του χαρίσει την αληθινή ευτυχία.</i></p> <p><i>-Η ζωή μας είναι ωφέλιμη και πολύτιμη και θα πρέπει να αγωνιζόμαστε με πίστη για την πραγματοποίηση της κάθε επιθυμίας μας, στηριζόμενοι στα λειτουργικά στοιχεία του παρελθόντος και στα δυναμογόνα στοιχεία του παρόντος.</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Οι μαθητές ξεκαθαρίζουν το βασικό ερώτημα και διαμορφώνουν τις απαντήσεις τους, δίνοντας πιθανές λύσεις.
<p>5.Συμπεράσματα</p>	<p><i>- Η εντέλεια, οι μικροί και ασήμαντοι στόχοι δεν ταιριάζουν στον άνθρωπο,</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Οι μαθητές εξάγουν τα πρώτα συμπεράσματα με

	<p>που είναι προορισμένος για υψηλά πράγματα.</p> <p>- η Αγάπη, καθώς αποτελεί το μέγιστο αγαθό για τον άνθρωπο εξευγενίζει την ψυχή και εξυψώνει ηθικά.</p> <p>--Οι περιπέτειες και οι εμπειρίες της ζωής μας πλάθουν το χαρακτήρα μας, διαμορφώνουν τη σκέψη μας και μας ολοκληρώνουν ως άτομα.</p>	<p>βάση όσα μελετήθηκαν.</p>
--	---	------------------------------

ΤΕΤΑΡΤΗ ΦΑΣΗ: ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΔΙΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η τέταρτη φάση έχει ολιστικό χαρακτήρα κι επομένως είναι δυνατόν να επιλεγούν ποικίλες δράσεις που εξυπηρετούν αυτόν τον σκοπό: συγγραφή κειμένου, δραματοποίηση, εικαστική προσέγγιση, μελοποίηση, συζήτηση.

Σύνθεση

Γίνεται ερμηνευτική ανάγνωση των αναλυόμενων στίχων από το διδάσκοντα με σκοπό τη συναισθηματική συμμετοχή των μαθητών. Επίσης, συνολική αποτίμηση του ύφους του ποιητή σύμφωνα με τις νοηματικές και αισθητικές του επιδιώξεις. Οι μαθητές καλούνται να αποτιμήσουν το ρόλο που επιτελεί το συγκεκριμένο ποίημα, τις προθέσεις του ποιητή, αλλά και να αντλήσουν από αυτό μηνύματα για την προσωπική τους ζωή.

Ανατροφοδότηση

Μια πρόταση θα ήταν η ακρόαση του μελοποιημένου ποιήματος *Σαν Δέσμη από τριαντάφυλλα* – σελ. 147 του σχολικού βιβλίου (Στίχοι: Κώστας Καρυωτάκης, Μουσική: Λένα Πλάτωνος, Μελοποίηση: Σαββίνα Γιαννάτου, Πηγή: http://www.stixoi.info/stixoi.php?info=Lyrics&act=index&sort=alpha&lyricist_id=285). Η νοηματική συσχέτιση των δύο τίτλων των ποιημάτων είναι δυνατόν να κεντρίσει επιπλέον το ενδιαφέρον των μαθητών για την περαιτέρω εμβάθυνση και συσχέτιση των δύο ποιημάτων που χρονικά ανήκουν και τα δύο στη νεότερη λογοτεχνία.

Η χρήση του οπτικοακουστικού αυτού υλικού μπορεί εύστοχα να βοηθήσει τα παιδιά να κατανοήσουν βαθύτερα και να αντιληφθούν καλύτερα το νόημα των διδασκόμενων ενοτήτων, επιλέγοντας ο εκπαιδευτικός κατά περίπτωση την κατάλληλη χρονική στιγμή που θα το εντάξει στο διδακτικό προγραμματισμό του, σύμφωνα πάντα και με τη γενικότερη σκοποθεσία και στοχοθεσία του μαθήματος. Επίσης, η διαδικασία αυτή βοηθά και τους μαθητές με μαθησιακές δυσκολίες, γιατί μπορούν να κατανοήσουν και να εμπεδώσουν ευκολότερα τα μηνύματα που προέρχονται από συνδυασμό ήχου και εικόνας.

Αξιολόγηση

Η ανατροφοδότηση που επιτυγχάνεται μέσω της αξιολόγησης, είναι θεμελιώδης γιατί μέσω των διορθωτικών μηχανισμών, είναι δυνατόν να επέλθει ουσιαστική βελτίωση και ανανέωση του όλου εκπαιδευτικού οικοδομήματος και της οργάνωσης του. Σήμερα, οι απόψεις των ειδικών φαίνεται να συγκλίνουν στο ότι, ο συνδυασμός των μεθόδων αξιολόγησης, εξασφαλίζει το πιο αξιόπιστο και πιο έγκυρο αποτέλεσμα. Ο συνδυασμός των διαφόρων μορφών της αξιολόγησης, όπως η προκαταρκτική, η διαγνωστική, η αθροιστική και η διαμορφωτική αξιολόγηση, ή έστω η επιλογή μιας από αυτές, θεωρείται ότι μπορεί να συμβάλλει στο βέλτιστο επιδιωκόμενο αξιολογικό και ταυτόχρονα μαθησιακό αποτέλεσμα (Swaffield et al. 2003 & Moon, 2002). Όσον αφορά τις σύγχρονες, διεθνείς τάσεις, στην περίπτωση επιλογής μιας από τις μορφές αξιολόγησης, φαίνεται να προκρίνεται αυτή της διαμορφωτικής. Σύμφωνα με τον Lewey, είναι μάλλον προφανές, ότι η διαδικασία αξιολόγησης δεν μπορεί να απομονωθεί από την όλη εκπαιδευτική διαδικασία. Πιο συγκεκριμένα, η διαμορφωτική αξιολόγηση, επιτρέπει στον εκπαιδευτικό να προβαίνει σε ενδεχόμενες τροποποιήσεις της διδακτικής του στρατηγικής, προσφέροντας συμπληρωματική βοήθεια στους μαθητές που έχουν ανάγκη, μέσω της εξατομίκευσης των διδακτικών του ενεργειών (Lewey 1991: 406-409).

Βιβλιογραφία

- Κόκκος, Α. (2011). *Εκπαίδευση μέσα από τις τέχνες*. Αθήνα: εκδ. Μεταίχμιο.
- Κόκκος, Α., & Μέγα, Γ. (2007). Ερευνητικό έργο σε εξέλιξη: Κριτικός στοχασμός και τέχνη στην εκπαίδευση. *Επιστημονική Ένωση Εκπαίδευσης Ενηλίκων*, 12, 16-21.
- Μέγα, Γ. (2002). *Οι τέχνες ως μέσο αποτελεσματικής μάθησης: Το παράδειγμα του γλωσσικού μαθήματος*. Διδακτορική Διατριβή, Τμήμα Επιστημών της Αγωγής, Πανεπιστήμιο Κρήτης.
- Bloom, S. B., & Krathwohl R. D. (1991). *Ταξινόμια διδακτικών στόχων: Συναισθηματικός τομέας*. Θεσσαλονίκη: εκδ. Κώδικας, τ. Β'. μτφρ. Παγανού – Λαμπράκη, Α.
- Bloom, S. B., & Krathwohl R. D. (1986). *Ταξινόμια διδακτικών στόχων: Γνωστικός τομέας*. Θεσσαλονίκη: εκδ. Κώδικας, τ. Α'. μτφρ. Παγανού – Λαμπράκη, Α.
- Bloom, S. B. (1956). *Taxonomy of Educational objectives, Handbook I: The Cognitive Domain*, New York: David McKay Co Inc.
- Lewey, A. (1991). *Formative and Summative Evaluation*, The International Encyclopedia of Curriculum, Pergamon Press.
- Ματσαγγούρας, Η. (2007). *Στρατηγικές διδασκαλίας: Η κριτική σκέψη στη διδακτική πράξη*. Αθήνα: Gutenberg.
- Moon, J. (2002). *The module and programme development handbook: A practical guide to linking levels, learning outcomes and assessment*. London: Kogan Page
- Πανέρης, Ι. (1988). Το πρόβλημα της αντικειμενικότητας στην εκπαίδευση και το έργο των Bloom - Krathwohl "Ταξινόμια διδακτικών στόχων". *Φιλολόγος*, τ.χ. 54, 254-258.
- Swaffield, S., & Dudley P. (2003). *Assessment Literacy for wise decisions*, London: Association of Teachers and Lecturers
- Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Γ' Γυμνασίου*. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Ο.Ε.Δ.Β.
- Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. *Θρησκευτικά Γ' Γυμνασίου: Θέματα από την Ιστορία της Εκκλησίας*. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Ο.Ε.Δ.Β.
- Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. *Βιολογία Γ' Γυμνασίου*. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Ο.Ε.Δ.Β.

Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. *Φυσική Γ' Γυμνασίου*. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Ο.Ε.Δ.Β.

Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. *Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή Γ' Γυμνασίου*. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Ο.Ε.Δ.Β.

Διαδικτυακές πηγές

<http://ebooks.edu.gr/info/newps> (ανάκτηση στις 02/03/2015).

http://www.pschools.gr/download/programs/depps/4deppsaps_Logotexnias_Gymnasiou.pdf (ανάκτηση στις 04/03/2015).

Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών για τα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, <http://pi-schools.sch.gr/download/lessons/hellenic/epps-keimena.zip> (ανάκτηση στις 04/03/2015).

http://www.stixoi.info/stixoi.php?info=Lyrics&act=index&sort=alpha&lyricist_id=1027 (ανάκτηση στις 06/03/2015).

http://www.stixoi.info/stixoi.php?info=Lyrics&act=index&sort=alpha&lyricist_id=285 (ανάκτηση στις 06/03/2015).

<http://www.nationalgallery.gr>

ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

ΦΕΚ 304β/2003.